

Numeralul în unitățile frazeologice – studiu comparativ română-spaniolă

Delia CRISTEA

Ideea acestei comunicări este fructul fascinației pe care ne-o provoacă frazeologia în general și cea românească și spaniolă în special. Acestei fascinații i se adaugă concluzia clară a evidentelor curențe cu care ne întâlnim în acest câmp de cercetare la momentul efectuării unei traduceri temeinice atât în munca noastră profesională cât și în orele de predare a unei limbi străine.

Articolul se vrea a fi o modestă contribuție la panorama studiilor comparative între limba română și limba spaniolă încadrându-se într-o linie de cercetare lingvistică ce a luat avânt în ultimii ani.

În cazul acestor două limbi nu sunt încă cercetări suficiente așa cum se întâmplă cu limba engleză, franceză sau germană care au mai mare tradiție datorită factorilor istorici și socioculturali.

Din această cauză, cei care suntem implicați în procesul de predare-învățare sau în cel al traducerii suntem nevoiți de multe ori să improvizăm dat fiind faptul că nu dispunem de materiale specifice.

Una dintre cele mai importante surse de documentare este dicționarul, dar de multe ori acest instrument de studiu poate provoca confuzii de interpretare în textul țintă.

Orice limbă conține expresii, locuțiuni, combinații de cuvinte cu valoare lexică care se îndepărtează de sensul pe care îl are fiecare cuvânt în parte. Vorbitorul identifică aceste forme ca fiind formule, frazeologisme, expresii fixe, unități frazeologice, locuțiuni, etc.

Unitățile frazeologice aparțin patrimoniului colectiv al unei comunități lingvistice, fac parte din tezaurul – Sprachbesitz, cum spune W. Porzig (1950, 71-84) de elemente lingvistice cunoscute de vorbitori.

Același lucru a vrut să spună Saussure când a precizat că expresiile fixe aparțin limbii ca instituție socială, nu ca sistem:

„(...) *un produit de la faculté du langage est un ensemble de conventions nécessaires, adoptées par le corps social pour permettre l'exercice de cette faculté chez les individus!*” Saussure (1915 = 64 -25).

Nu sunt puține unitățile frazeologice care includ în componența lor un pronume sau un adjectiv cantitativ. Caracterul fix al acestora depinde de diverși factori de natură pragmatică sau extralingvistică iar majoritatea acestor expresii sunt locuțiuni.

Ca și locuțiunile pronominale, și cele numerale sunt tratate doar de unii specialiști ca parte de vorbire controversată, ele apărând în literatura de specialitate cu o anumită circumspecție. Astfel, această tip de locuțiuni este trecută cu vederea într-o serie de studii, lucru care, din punctul nostru de vedere, pare nejustificat, de îndată ce aceleași studii consacră paragrafe aparte celorlalte specii de locuțiuni și nu înregistrează nici o

locuțiune numerală.

Referindu-ne la locuțiunile numerale, categoria numeralului este singura categorie lexico-gramaticală ce se constituie din specii locuționale.

Este de reținut că spre deosebire de alte părți de vorbire reprezentate atât prin cuvinte propriu-zise, cât și prin unități analitice, categoria numeralului este unica categorie lexico-gramaticală ce se constituie din specii și subspecii în exclusivitate locuționale. Ne referim la locuțiuni bazate pe numerele distributive și cele adverbiale. Locuțiunile numerale distributive sunt construite totdeauna din adverbul *câte* și un numeral cardinal moștenit sau format pe teren românesc (*câte doi*, *câte cincisprezece*). Nu este exclus ca numerele cardinale să se repete (fie imediat, fie la distanță): *câte doi*, *doi/ de dos en dos*; *unul câte unul*.

Observăm că în spaniolă aceste expresii se construiesc cu ajutorul prepozițiilor *de* și *en*. Aceeași prepoziție apare și în română în locuțiunile numerale adverbiale; sunt formate din prepoziția *de* + numeral cardinal + substantivul *ori* (*de cinci ori/ cinco veces*). De regulă, locuțiunile numerale adverbiale exprimă repetiția, periodicitatea sau frecvența unei acțiuni; când exprimă frecvența, locuțiunile în cauză sunt urmate de prepoziția *pe*: *o dată pe zi / săptămână / lună / an – una vez al día/ a la semana/ al mes/ al año* [Golopenția, 48].

Probabil, îmbinările de tipul *de zeci / sute / milioane de ori – decenas, cientos, millones de veces*, îmbinări ce imită structura locuțiunilor numerale adverbiale – trebuie considerate locuțiuni numerale nehotărâte, deoarece indică o idee de repetare imprecisă, nu precisă (ca locuțiunile numerale adverbiale): *Lui i s-a spus de zeci de ori să respecte prescripțiile medicului / A él se le ha dicho diez veces que respetara las prescripciones del médico – Lui i s-a spus de zece ori să respecte prescripțiile medicului / A él se le ha dicho diez veces que respetara las prescripciones del médico*. Tot din aceste considerente, a exprimării unei idei iterative, dar imprecise.

În cadrul acestei discipline, frazeologia, se știe că lexemele cantitative nu denotă o cantitate definită sau exactă, ci sunt folosite cu valoare emfatică, superlativă, hiperbolică sau ca expresie a aproximației.

Există multe unități frazeologice care au un nucleu verbal, dar vom menționa aici și pe acelea în care apar numerele cu valoare adjectivală, combinații comparative sau chiar nu au un nucleu verbal. Numeralul apare adesea singur, și în aceste structuri există coincidențe parțiale în ambele limbi.

Combinația cea mai frecventă în care întâlnim numeralul este când apare însoțit de un substantiv și prezintă cazuri de echivalență formală și semantică cu mici variațiuni: *lumea a treia/ el tercer mundo, vârsta a treia/ la tercera edad, al șaselea simț/ el sexto sentido, al nouălea cer/ estar en el séptimo cielo, a opta minune a lumii/ octava maravilla del mundo, din prima/ a la primera*, etc.

Comparând numeroase expresii asemănătoare în cele două limbi aici în discuție observăm că:

1. În grupul cuantificatorilor abundă numerele atât cele cardinale cât și ordinale; cele multiple, colective și fracționare sunt foarte puțin prezente.
2. Cele mai frecvente numerele sunt cele care apar printre primele în tabla numerică.
3. Numerele cu valoare hiperbolică au un mare procentaj de frecvență în unitățile frazeologice și în acele sintagme cu căsuțe libere (Zuluaga, 1980 107-113, 1992).

Câteodată schema admite două sau mai multe variante sau alternative lexicale cu aceeași valoare superlativă (Garcia –Page, 1996b, 1998b).

Există structuri în care se poate folosi orice numeral, structuri cu căsuțe libere în care am putea introduce orice tip de numeral chiar și un substantiv: *din-(doi) în-(doi) /de(dos) –en –(dos), -cu –(doi cu doi)/-con-(dos con dos)*, etc.

În multe unități frazeologice variantele sunt foarte limitate și astfel căsuțele libere permit completarea lor doar cu numere mici, mai mici de zece, care completează căsuțele libere ale unităților frazeologice *cum- cu-(cum doi si cu doi fac patru)/ como_ y_ son_ (como dos y dos son cuatro, como tres y dos son cinco)* și *în-cuvinte (în două cuvinte), en_ palabras (en dos /tres/ cuatro palabras)*. Unele din aceste expresii își mențin semnificația proprie, iar altele sunt considerate numere rotunde.

În expresia *a-i spune vreo două cuvinte / tener/ cambiar (con alguien) _ palabras, decir_ palabras, a-i spune (cuiva) _cuvinte* alternanța se stabilește între cardinalele mai mici de *cinci* și mai mari decât *unu* atât în româna cât și în spaniolă.

Există totuși cazuri în care numerele mici pot alterna cu numerele mai mari așa cum se întâmplă în expresia cu sens hiperbolic, nu literal: *a fi ceva la _pași/ estar algo a _pasos*. În schimb când înlocuim *pași* cu *metri* fără să alterăm sensul frazei, pot apărea numere mai mari: spre exemplu *la o mie de metri/ a quinientos metros*, dar în aceste situații de cele mai multe ori expresiile capătă sensul literal.

Unitatea frazeologică *unde mănâncă _ , mănâncă_ / donde comen_ , comen_ ,* chiar dacă nu are restricții de numere pentru completarea secvențelor libere, apare de cele mai multe ori cu numere mici atât în româna cât și în spaniolă pentru că este vorba de numere consecutive.

Ne vom opri asupra numeralului cardinal pentru a face o analiză mai amănunțită a expresiilor frazeologice care conțin un astfel de element.

Numeralele cardinale și ordinale utilizate în anumite expresii frazeologice exprimă aproximația cantitativă (modală, temporală sau locală) a obiectelor.

Modalitatea de exprimare a aproximației este prin alăturare a unor numere vecine în seria numeralelor cardinale: *I-a dat vreo două- trei/ Le ha metido dos – tres .*

Zero /Cero apare în locuțiunea verbală *a fi un zero/ ser un cero (a la izquierda)* și în locuțiunea adverbială *la zero/ al cero* care se referă la o schimbare totală și astfel se ajunge la o legătură de solidaritate lexicală cu verbele *a tăia/ cortar (a fi tuns la zero)*.

În unele dicționare apare locuțiunea *de la zero/ desde cero* care pare să funcționeze ca sintagmă prepozițională.

Unu/ uno este unul dintre numerele cu cea mai mare frecvență, fapt care face ca de multe ori să se confunde numeralul cu articolul nehotărât. Alarcos (1968) amintea anumite contexte ambigue în care delimitarea între aceste două tipuri este foarte dificilă.

Dintre multele exemple existente amintim pe cele mai frecvente cu exemplele corespunzătoare în limba spaniolă: *a da o tură/ dar una vuelta, a-i lipsi o doagă/ faltar un tornillo, unul din atâția/ uno de tantos, a juca totul pe o carte/ jugarselo a una sola carta, a rămâne fără un ban/ A nu avea nici un șfanț = a nu avea bani/ quedarse sin un duro, a nu-i atinge nici un fir de păr/ no tocarle ni un pelo, a nu face nici un ban, para/ a nu face nici cât o ceapa degerată/ ni un pemiento/ no valer una perra gorda, de un tirón/ dintr-o lovitură, a-și face un număr/ montar un número*. Observăm că în această serie de exemple coincidența semantică între unitățile frazeologice este aproape totală.

Valoarea enfatică sau superlativă apare în expresii ca *un pelo / no fiarse ni un pelo, a nu atinge nici un fir de păr, nici o picătură*.

De multe ori pronumele numeral funcționează ca substantiv prin suprimarea nucleului și în aceste situații apare femininul nehotarat –*una din doua/ una de dos*.

Doi/ dos apare în locuțiunile verbale ca și component al unei expresii fixe:

a fi cu două fețe/ tener dos caras, a spune vreo două/ tener que decir dos cosas, a zice vreo două/ soltarle a alguien dos frescas, a nu se gândi de două ori/ no pensarselo dos veces, a fi între două luntri/ nadar entre dos aguas, estar entre dos fuegos, a scrie două rânduri/ escribir dos letras/ líneas, estar a dos pasos/ a fi la doi pași, a împușca doi iepuri dintr-un foc/ matar dos pajaros de un tiro, a semăna ca două picături de apă/ parecerse como dos gotas de agua, a fi cu două tășuri/ ser un arma de dos filos, una din două/ una de dos, etc.

Altă categorie de locuțiuni preced expresii ca: *să-ti dea doi bani/ que te den dos duros* care funcționează ca superlative ale unui substantiv.

Unu/a, uno/ a ca numeral cardinal când precedă un substantiv are forma *un*, o iar când ține locul unui substantiv are forma *unul, una*: *tot unul și unul = numai oameni sau lucruri de valoare, deosebite/ ser una mucha mujer*.

Ca locuțiune adverbială *câte unul-unul sau unul câte unul* = succesiv, pe rând/ *de uno en uno*. În corelație cu „doi“, dă ideea de aproximație (*Mai trăsesese câte-o dușcă-două de rachiu/ Se había tomado una o dos copitas*).

Când apare ca adjectiv are sensul de *singur, unic* și se folosește pentru întărirea pronumelui personal: *Eu unul mă duc să deschid ușa/ Yo una voy a abrir la puerta*.

Doi/ două, dos apare frecvent în locuțiunile verbale ca un component fix: *În (sau din) două vorbe (sau cuvinte) = pe scurt, fără multă vorbă/ En dos palabras, La doi pași = aproape/ A dos pasos, Una-două = într-una, mereu, continuu și Cu una, cu două = (în construcții negative) cu ușurință, repede*. Pentru ultimele două expresii nu am găsit un echivalent total în limba spaniolă.

A nu face nici două parale corespunde în spaniolă expresiei *no valer un duro*, adică gradul de enfatare este mai elevat prin folosirea numeralului cardinal *un*. *Doi* pare a fi numărul cel mai frecvent, dar nu unicul, între posibilele alternative care ocupă spațiile din seriile secvențiale cu căsuțe substituibile (*la doi pași/ a dos pasos*).

Amintim o serie de expresii frazeologice care coincid în cele două limbi: *A fi (om) cu două fețe* = a fi (om) fățarnic, ipocrit/ *ser una persona con dos caras, A umbla după doi iepuri deodată/ dos pájaros de un tiro, de mana a doua* = de calitate inferioară, de mică importanță/ *de segunda mano, a pune (sau a lăsa, a trece etc.) ceva pe planul al doilea /poner algo en segundo plano*.

Trei /tres formează numeralul multiplicativ corespunzător: *De trei ori pe atâtea/ tres veces esto*. *Trei* pare să fie numărul preferat pentru a acoperi secvențele libere din expresii de tipul: *pâna la –(trei)/ a la de tres*.

Patru / cuatro este un numeral care nu apare foarte des în expresiile frazeologice. Funcționează ca un număr rotund, hiperbolic, dar pentru a exprima o cantitate mică în limba spaniolă, pe când în română este invers: *în (cele) patru zări* (sau colțuri, vânturi etc.) = în toate direcțiile; pretutindeni, *cât patru* = depășind limitele obișnuite/ *no tener más que cuatro pelos (a nu avea mai mult de patru fire de păr), caer cuatro gatos (a cădea patru pisici- puține persoane), caer cuatro gotas (a cădea patru picături- puțin)*.

Cinci / cinco – acest numeral apare în anumite expresii care se referă la simțurile senzoriale: *a nu avea cele cinci simțuri/ no tener los cinco sentidos*. Precizăm că în limba română această expresie nu apare în dicționare, dar în limbajul colocvial este destul de frecvent întâlnită.

Șase/ seis este un numeral cu puține apariții în expresiile care ne interesează în acest caz. Am sesizat una singură comună celor două limbi: *Al șaselea simț/ el sexto sentido*.

Numeralele *șapte/ siete, opt/ ocho și nouă/ nueve* sunt cele mai puțin frecvente în expresiile frazeologice românești. În limba spaniolă numeralul șapte este de asemenea puțin folosit, dar este numărul predilect pentru a completa secvența liberă în expresia superlativă *de – suelas* (García –Page, 1990b). Aceasta este o locuțiune adjectivală care exprimă rezistența și soliditatea unei persoane sau a unui obiect.

Una dintre puținele expresii frazeologice comune celor două limbi este: *a avea șapte vieți/ tener siete vidas*.

Opt/ ocho apare în limba spaniolă în următoarea expresie: *ser (alguien) más chulo que un ocho (a fi foarte sigur pe sine, a fi orgolios)*.

Expresia *a avea nouă vieți* o regăsim în limba spaniolă cu numeralul schimbat (*tener siete vidas*), cu șapte.

Zece /diez- în ciuda faptului că se consideră un număr rotund, prezintă un număr de frecvență destul de scăzut ca element component în expresiile fixe. Una dintre ele este cea de origine biblică pe care o datorăm faptului că cele două popoare împărtășesc aceeași religie: *cele zece porunci/ los diez mandamientos*.

Concluzii

În ceea ce privește forma structurală a unităților frazeologice, trebuie precizat că numeralele apar singure în foarte puține ocazii, iar majoritatea datelor apar în combinații cu un substantiv care este cel care conferă în mare parte conținutul semantic al expresiei. În română sunt foarte puțin frecvente substantivizările numeralelor în care lexicalizarea este totală. În spaniolă, în schimb, apare mai frecvent acest fenomen (hacerse un siete, ser más chulo que un ocho).

În privința conținutului trebuie precizat că numărul nu exprimă mereu cantitatea, ci și, cu destul de mare frecvență, calitatea. Chiar așa, când exprimă cantitatea, este relativă și nu are în toate ocaziile o relație directă cu valoarea numerică. Când depinde de context poate să indice o cantitate mai mare sau mai mică: *a scrie vreo două rânduri/ escribir cuatro letras* (puțin), *a vorbi cât zece/ hablar por los cuatro costados* (mult). Numeralele mai mari de o sută exprimă în majoritatea situațiilor, atât în română cât și în spaniolă, cantitatea și este un fenomen foarte rar ca ele să apară lexicalizate fiind numerele mici cele care suferă acest proces semantic cu mai mare frecvență.

Din punct de vedere al sursei de proveniență, este necesar să evidențiem marele număr de expresii care provin din viața cotidiană a fiecărei comunități lingvistice, ceea ce determină ca expresiile să coincidă sau nu având în vedere faptul că sunt limbi diferite cu sisteme culturale proprii. Expresiile se aseamănă mai mult când pun ca referințe realitățile universale, istorice sau tradițiile multiculturale.

Analizând diferite expresii frazeologice într-un studiu contrastiv am fi tentați să ne gândim la o simbologie numerică ce ar putea fi punctul de plecare a multor expresii.

După o analiză mai profundă ne dăm seama că este o teorie nefondată pentru că se poate aplica doar în cazul a puține numere cum ar fi trei, șapte, în special ultimul care se folosește în mod frecvent fără nici o justificare, doar pentru că este considerat un număr magic. Așa spre exemplu, atât în română cât și în spaniolă, indică o cantitate superioară, o cantitate mare, când, defapt, numărul șapte nu este foarte mare (*I-am spus de șapte ori același lucru/ Se lo he dicho siete veces*). Singurul lucru care justifică acest uz este importanța și magia numărului șapte pe parcursul istoriei culturale universale.

Ca observație finală vrem să evidențiem marea diversitate de conținuturi semantice care se exprimă în ambele limbi prin intermediul unui singur câmp lexical, cel al numerelor.

Bibliografie

- ALARCOS, E: *Un, el número y los indefinidos*, en *Estudios de gramática funcional del español*, 3^a ed. Madrid: Gredos, 1980.
- BITRAGO, ALBERTO: *Dichos y frases hechas*. Espasa Calpe, Madrid, 1997.
- CORPAS PASTOR, G.: *Manual de fraseología española*. Madrid:Gredos, 1996.
- DEX- *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică Ioargu Iordan, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DOVAL, GREGORIO: *Del hecho al dicho*. Ed. Prado, Madrid, 1995.
- IRIBARREN, JOSÉ M^a.: *El porqué de los dichos*.Gobierno de Navarra, Departamento de Educación, Deporte y Cultura, Pamplona, 1996.
- IRIMIA, D. : *Gramatica limbii române*, Ed. a 2-a, Iasi, Ed. Polirom, 2004.
- GARCÍA PAGE, M.:*Sobre implicaciones lingüísticas.Solidaridad léxica y expresión fija.Estudios Humanístico. Filología*. 12. 215- 227, 1990a.
- *Más sobre la comparativa fraseológica en español*, *LEA*. 18 (1).49- 77, 1996^a.
- LAROUSSE: *Diccionario práctico de locuciones*. Barcelona: Larousse- Planeta, 1993.
- PANĂ DINDELEGAN, G.: *Locuțiunile substantivale în limba română, Limba Româna, vol I*, 1991.
- PORTO DAPENA, J.Á.: *Los pronombres*, Madrid: Edi- 6, 1986.
- RAE: *Diccionario de la lengua española*. Madrid: Espasa Calpe, 1992.
- ZULUAGA, A.: *Introducción al estudio de las expresiones fijas*. Frankfurt a. M./Bern:Verlag, Peter D. Lang, 1980.

El numeral en las unidades fraseológicas – estudio contrastivo rumano-español

En los últimos años en la investigación lingüística, se está despertando tanto en Rumanía como en España y lo mismo en otros países un notable interés por la fraseología. Por nuestra parte, pensando a veces tan sólo en un estudio comparativo, y otras en su interés para la traducción, hemos venido dedicando nuestra atención a buscar correspondencias principalmente entre el rumano y el español.

El rumano y el español son extraordinariamente ricos en locuciones propias y peculiares, en general muy expresivas y que no pocas veces no admiten traducción literal en otro idioma.

Ofreceremos tan sólo un muestrario de la inmensa riqueza en locuciones, giros y modismos y hemos considerado su problemática relacionando el rumano con el español. Para acertar en su correspondencia se requiere una gran formación lingüística en una y otra lengua y un buen conocimiento de las civilizaciones correspondientes.

Nos centraremos en las unidades fraseológicas que contengan algunos numerales, sobretudo cardinales y ordinales, e intentaremos buscar similitudes en la otra lengua.

Palabras claves: unidades fraseológicas con numerales, sintagmas con casillas vacías.

*Universitatea din Sevilla
Spania*

